

ХРИСТІЯНСТВО В УКРАЇНІ: ДОБА ВІДРОДЖЕННЯ ТА НОВОГО ЧАСУ

Михайло Адамчук,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і політології
Львівського національного аграрного університету*

КАТОЛИЦИЗМ У КОНТЕКСТІ ХРИСТІЯНІЗАЦІЇ КИЇВСЬКОЇ РУСІ (ІХ-Х СТ.)

Католицизм у контексті християнізації Київської Русі був одним із можливих, але не реалізованим шансів. Він і вплинув на духовний і культурно-цивілізований розвиток нашого народу настільки, наскільки цей розвиток був суголосним розвиткові інших європейських народів.

Ключові слова: апостол, Папа римський, патріарх, єпископ, християнство, католицизм, імператор, князь.

У ІХ-Х ст., коли русичі поступово переходили від споглядання нової християнської релігії до її засвоєння, центри східно та західнохристиянських церков енергійно, конкуруючи між собою, пропонували свій приклад і організаційні послуги народам, які християнізуються [10, с. 239].

Одночасно з Візантійською церквою, яка докладала чимало зусиль для навернення у християнство народу Русі, свою увагу скеровула на цей край і Римська церква, яка ще з 60-х рр. ІХ ст. проводила місіонерську роботу на слов'янських землях. Про це свідчить послання папи Миколая I до візантійського імператора Михайла XII у вересні 865 р. Глава Римської церкви виявив великий інтерес до Русі й можливості поширення в ній віри Христової. Після вбивства імператора у 867 р. Папа домогся усунення з патріаршого престолу Фотія і висунув патріархом свого ставленика Ігнатія. Новий патріарх у свою чергу відправив на Русь нового архієпископа.

Використовуючи факт послання Ігнатієм латинського архієпископа в руську землю, деякі автори прагнули цим підтвердити претензії Католицької церкви на духовну владу в Русі, вважаючи це «першим наверненням руського народу до християнства». Патріарх Фотій також відправив свого єпископа до Русі в 877 р., а згодом писав про його успішну діяльність. Латинський єпископ Михайло, болгарин за походженням, виїхав до Русі в 874 р. У ІХ ст. Русь була вже великою країною і на поширення нової релігії неможливо було вплинути одним єпископом або кількома місіонерами, не має значення, хто скоріше чи вагоміше – Фотій чи Ігнатій – відзначилися у цій справі.

Латинська церква використовувала кожний привід у стосунках між Римом і Руссю, щоб вплинути на хід поширення і становлення християнства серед східнослов'янських народів. Особливо благодатно розвивалися події на користь Папського престолу при десятирічному правлінні патріарха Ігнатія (867–877). Католицька церква у цей період мала значний вплив на становлення і розвій церковного життя Русі. Дуже цікаві у цьому відношенні є Київські глаголицькі листки, які знайшов І.Срезневський. На сімох аркушах написано глаголицею, – письмом, винахід якого належить св. Кирилові, Літургікон латинського обряду. Це підтверджує вживання глаголицького письма та існування західнохристиянської літургії в Русі [5, с. 34].

Крім візантійського та римського впливів, у процесах поширення християнства на Русі відіграли певну роль болгарське духовенство і просвітителі. У 60-ті рр. ІХ ст. в Болгарії і Моравії християнську віру поширювали видатні просвітителі Кирило-Костянтин і Мефодій.

У своїй енциклопедії “Апостоли слов'ян” папа Римський Іван Павло II описує, як Кирило і Мефодій були включені до складу візантійської делегації, яка їздила до хозар радитись щодо питань релігії і культури. Перебуваючи в Криму, біля Херсонеса, вони у 861 р. знайшли церкву, в якій у давні часи був похований святий Климент, папа Римський – мученик, засланий у ці далекі краї. Кирило й Мефодій взяли його останки з собою. Ці останки супроводжували братів у їх місіонерській подорожі в напрямі на Захід аж до моменту, коли їх урочисто в Римі передали папі Адріану II [4, с. 332–334]. У рік хрещення Київської Русі частину мощів св.Климента і Фіва, його учня, папське посольство привезло до Корсуня.

Климент I (близько 88–97), був одним з перших римських єпископів, яких було включено Католицькою церквою до офіційного списку пап. Він був автором найдавнішого християнського твору “Першого послання до корінфян”, особливо шанованого християнами того часу. Климент вважався учнем апостола Петра і четвертим папою Римським, якого було зачислено до святих як християнського мученика.

Очолюючи римську громаду, Климент розгорнув діяльність з метою поширення християнства. Це викликало різке невдоволення імператора Траяна. За його наказом Климента було заслано до Херсонесу Таврійського як державного злочинця. Каторжна праця в херсонеських каменоломнях не зламала духу й волі Климента. На новому місці він продовжував захищати і ширити християнську віру. Вдруге засуджено було Климента до страшної смерті: його вивезли в море, прив'язали до якоря і втопили [2, с. 32].

Згодом тіло Климента поховали в церкві у мармуровій гробниці, яка стала предметом поклоніння віруючих. Мученика Климента було зачислено до лику святих. Особливу шану йому віддавали західні слов'яни, які будували храми в його честь.

Подальшу долю братів-просвітителів визначило звернення князя Ростислава, правителя Великої Моравії, до імператора Михайла Ш з проханням прислати “єпископа і учителя... щоб нам на мові нашій виклали істинну християнську віру”.

Для цієї місії було вибрано просвітителів Кирила і Мефодія, які відразу ж погодилися на подорож до Моравії – держави, яка включала тоді різні слов'янські народності центральної Європи, на перехресті взаємних впливів між Сходом і Заходом. Прибувши туди в 863 р., Кирило й Мефодій були добре підготовлені для

виконання дорученої справи. Вони мали з собою тексти Святого Письма, необхідні для проведення Божественної літургії і перекладені ними старослов'янською мовою буквами нового алфавіту, який склав Костянтин Філософ.

Місія солунських братів припала на період різкого загострення відносин між Римом і Константинополем, коли патріарх Фотій подав папі Римському Миколаю 60 претензій, в яких звинувачував його у відступі від правдивої віри. Кирило був особисто знайомий з патріархом, але не підтримував його в цьому. Кирило-Костянтин мав свій власний погляд на християнське віровчення, не поділяючи екстремістських прагнень Фотія, зокрема поглядів елітарного характеру на перевагу всього грецького над негрецьким. Ця позиція патріарха явно не відповідала ідеї рівності народів, за яку боровся Кирило. Він не тільки сприйняв вчення апостола св.Павла про те, що “немає еліна, ні іудея, ні обрізання, ні необрізання, варвара, скіфа, раба, вільного, бо все і в усьому Христос”, але й доповнив його міркуваннями щодо необхідності усім народам мати своє письмо, щоб кожен народ міг прилучитися до вищих цінностей світової культури.

14 лютого 869 р. в Римі помер св.Кирило, а Мефодій залишився вірний словам, які Кирило промовив перед смертю: “Так, брате, ми були з тобою в одній упряжі і орали одну борозну; і я на полі падаю, закінчивши день свій. Ти ж дуже полюбив свою Гору – я знаю це; але не смій ради Гори полишити учительство своє. Бо чим іншим зможеш ти краще досягти спасіння?” [4, с. 325]. Мефодій був висвячений на єпископа Паннонії і призначений папським легатом “ад гентес” для слов'янських народів.

У кирило-мефодіївському вченні спостерігається тенденція повернення до положень раннього християнства. Звідси і вшанування апостола Павла як ревного борця за рівність усіх народів. Сучасні українські релігієзнавці доводять, що орієнтацією на ранне християнство може пояснити еретичне для західної і східної церкви масове одноактне хрещення киян в водах Дніпра [13, с. 9]. Адже Русь хрестилася не в I, а в X ст., коли всі деталі християнського обряду були вже детально опрацьовані, обговорені й прийняті. Обряд хрещення уже був на той час канонізований: він виконувався індивідуально і тільки в храмах [13, с. 8]. Можливо, тому подію такої великої історичної ваги як хрещення Київської Русі зовсім не згадують візантійські історики.

Оцінюючи заслуги просвітителів Кирила і Мефодія, папа Римський Іван Павло II оголосив їх апостолами слов'ян, покровителями Європи.

Відомості про діяльність апостолів слов'ян Кирила і Мефодія найбільш повно збереглися на території Русі. Тут знайдені й добре збереглися старовинні і першопочаткові за редакцією списки життя святих, сказання Храбра про руські племена. Проте це не означає, що існували якісь специфічні зв'язки руського християнства з мораво-паннонським, якщо брати до уваги спадщину братів і особливості їх місійної діяльності. Але ж в Моравії і Паннонії протягом століть її намагалися знищити, тоді як на Русі спадщина солунських братів сприймалася як частина слов'янської культури. Є усі підстави вважати, що кирило-мефодіївські традиції закорінилися на ранньому етапі християнізації Русі.

Певний внесок в справу християнізації Київської Русі зробили католицькі місіонери, які прибули із Заходу та Північного Заходу. Римська місія діяла за посередництвом західнохристиянських можновладців.

У середині X ст. на європейській політичній арені появився німецький король Оттона I, який у 951 р. захопив Італію, а в 955 р. частину Угорщини. Політика Оттона I спрямовується на схід: він захопив слов'янські володіння на Лабі, а згодом і Східну Саксонію [1, с. 13]. У 962 р. Оттон стає першим німецьким імператором.

Воюючи проти полабських слов'ян (956 р.), Оттон I одночасно примірявся до Русі. Після створення Магдебурського архієпископства, імператор задумав створити дві нові єпархії на Сході - першу в Польщі, другу - в Русі [12, с. 13]. Імператор Оттон I в 960 р. вирішує послати в Русь спеціальну місію від керівництвом монаха Лібуція, але після його раптової смерті це доручення передається іншому монаху - Адальберту із монастиря св. Максиміліана з Лотарингії. До Києва місія на чолі з Адальбертом прибула в 961 р. Глава місії вважався представником Оттона I і Папи Римського Івана XII. Адальберт був затитулований як єпископ Руський. Це був перший посланець і представник Папського престолу в Київській Русі.

Про перебування першої католицької місії в Києві зустрічаємо розповідь в Хроніці абата Вейссенбергського з монастиря Регінона Прюмського, а згодом і в "Продовженні Регінона", тому що сам абат вів хроніку лише до 906 р. Пізніші записи дають повідомлення, що приблизно 957 р. приїздили послы від княгині Ольги з проханням прислати на Русь єпископа і пресвітерів [12, с. 624].

"Гідьдесгеймська хроніка" повідомляє, що в 960 р. "прийшли до короля Оттона послы руського народу і просили його, щоб він прислав одного із своїх єпископів, який зумів би повернути їх на шлях істини, бо вони хочуть відійти від поганства і прийняти нову християнську віру". Імператор вислухав їхнє прохання і відправив єпископа Адальберта католицької віри [12, с. 16]. Ймовірно, княгиня Ольга прийняла таке рішення після того, як холодно її прийняли в Константинополі під час перебування там у 957 р. Ці ж події описує німецький літописець XX ст. Тітмар Мезербурзький, який вказує, що Адальберт був раніше поставлений настоятелем Русі, але був вигнаний, а у 968 р. став архієпископом Магдебурзьким [12, с. 61].

Імператорський указ Оттона I (968 р.) про призначення архієпископом Магдебурга також інформує, що перед цим призначенням владика був посланцем і проповідником в Русі. Щодо результатів місії до Київської Русі, то відзначено, що Адальберт швидше повернувся додому, не виконавши місійних завдань. На зворотному шляху частина членів його місії була вбита, а сам Адальберт з великими труднощами врятувався [12, с. 624]. Після повернення з Русі і до указу імператора Адальберта в 966 р. очолював Вейссенберське абатство в Ельзасі, де сам став "Продовжувачем Регінона".

Друга спроба утвердити Католицьку церкву на території Русі припадає на 979 р. Никонівський літопис повідомляє про перебування на руських землях католицьких послів від папи Бенедикта VII: "В той же рік приходили послы до Ярополка з Риму від папи" [8, с. 39].

Папське посольство, яке прибуло до Ярополка (972-980 рр.), могло сподіватися на успіх. У цей час вже закінчилася боротьба трьох синів Святослава - Ярополка, Олега і Володимира за престол. Володіючи Київським престолом, Ярополк діяв як сильний князь могутнього князівства. Ще в період боротьби Ярополк мав тісні зв'язки і допомогу від польського князя Мечислава. Ймовірно, Ярополк прихильно поставився до римського посольства. Треба гадати, що воно не мало наслідків,

бо почалася війна Ярополка з Володимиром, але сам факт приїзду посольства надзвичайно важливий: це було перше посольство на Русь з Риму [9, с. 107].

Про налагодження стосунків між західнохристиянськими авторитетами й Києвом свідчить і той факт, що в 973 р. до резиденції Оттона I в Кведлінбурзі на сейм прибули послы з Русі, які принесли великі дари. Очевидно, йшлося про встановлення дипломатичних відносин. На сеймі разом з імператором Оттоном I був присутній архієпископ Адальберт, відомий як імператорський місіонер на Русі з часів княгині Ольги. Архієпископ зацікавив Ярополком Апостольську Столицю у Римі. Можливо тому, як уже зазначалось, у 977 р. перший раз на українську землю прибули до Києва до князя Ярополка послы папи Римського Бенедикта VII.

Що ж стосується самого Ярополка, то є підстави припустити, що він, старший з онуків Ольги, який найбільше перебував під її впливом, був християнином. Можливо, цьому сприяла його дружина грекиня, колишня черниця, яку Святослав привіз йому “красоти ради лиця ея”. О.Єфрименко, не посилаючись на джерела, стверджувала, що Ярополка охрестив якийсь католицький місіонер [3, с. 34]. Після поразки Ярополка на Київській престол приходив князь Володимир. Саме він залишився в історії як Хреститель Русі-України.

Отже, зважаючи на згадані перипетії знайомства з християнством Київської Русі, було б поверховим вважати, що відносна перевага в цей час представницької присутності тієї чи іншої церкви окреслила, яким повинно бути християнство в країні на початку її навершення. Увесь шлях розвитку, що здійснила та чи інша країна, логічно підводив до певного варіанту християнського будівництва, в тому числі й організаційного.

Сукупність місцевих особливостей спрямовувала християнізацію в певне русло, яке могло б бути більш подібне до східно- чи західнохристиянського, що й давало шанси відповідній – східно- чи західнохристиянській – ієрархії. Доволі часто християнська проповідь та перші хрещення проводилися обома [3, с. 43–55].

Такими визначальними особливостями були, насамперед, природні (етносоціо-психогенні) прикмети християн-неофітів, про що свідчить приклад народів, які склали східно- та західнохристиянську церкви. Русичі, учасники християнізації кінця I тис. н.е., були європейцями, за вплив на яких змагалися східно- і західнохристиянська церкви. Необхідно зауважити, що на той період в основному окреслився контингент, який у переважаючій більшості позитивно сприймав християнську релігію і був готовий до її розвитку – це європейське населення.

Однак й сама Європа не була географічно ізольованим континентом. У результаті перманентного генетичного й ідейного взаємообміну її південно-східної частини з азійськими теренами, Європа не залишалася, від початків християнізації, одноцільним, світоглядно монолітним простором. Її південно-східні землі входили до тієї частини Великої Римської Імперії (згодом Візантії), де переважали азійські народи причетні до античної культури. Ці землі мають дві особливості: по-перше, вони населені різними расами та етносами, які періодично в'яжуться в рамки єдиного державного утворення (починаючи з Великої Греції Олександра Македонського, IV ст. до н. е.). Вони породжували велику кількість як язичницьких культів, так і в нашій ері – інтерпретацій Христових ідей. Останні інституалізувалися в поліцентричну, фактично непропорційну систему (окремі патріархати) та

втілювалися в численні ересі; по-друге, християнські осередки, що згодом увійшли до східнохристиянського ареалу, виникали все-таки у місцях, давно більш-менш освоєних і контрольованих імперською владою: грецькою, римською, потім – ромейською (за самоназвою), яка мала європейське коріння. Отже, в місцях, які давно знали присутність європейців, причому частіше як панівного, впливового, хоч і тонкого прошарку, що не лишалося поза увагою дослідників [6, с. 403]. У суспільствах мішаних культурних традицій на процеси формування християнства відчутно вплинули риси азійського світосприйняття, зокрема, схильність до споглядання й містичної медитації. Але це не сприяло виробленню у східнохристиянської церкви таких прикмет, як дієвість, практичність, організаційна солідарність.

Натомість у більшій частині Європи (крім південно-східних окраїн), місцеві етноси на етапі свого становлення й початків державного будівництва не зазнали відчутного азійського проникнення. Азійські народи, які приходили в Європу під час великої мандрівки народів кінця IV - другої половини V ст., осідали на Придунав'ї та південно-східних Балканах [6, с. 650]. Найбільшу в I тис. н.е. навалу племен азійського походження, а саме гунів, європейські народи стримали і відбили в останній чверті IV – другій третині V ст. Історики, як, наприклад, В.Сиротенко [11, с. 150], слухно підкреслюють такі факти. Вперше, в 377 р., гуні вторглися на європейські терени (Паннонію), де й отаборилися. У своїх подальших європейських походах вони вбивали і грабували, але не осідали, а завжди поверталися до паннонських таборів. Звідти їх витіснили з 427 р. За європейські межі гунів було відкинуто в 454–469 рр. Отже, основні європейські землі були одноріднішим ментальним полем. Тому і християнство розвивалося в них організаційно стрункішим, цільнішим (порівняно з територіями змішаного, євразійського заселення). Це так чи інакше зазначають дослідники, наприклад, М.Чубатий [14, с. 144–145], коли аналізують характер західного християнства у порівнянні зі східним. Такі зауваження варто було б послідовніше враховувати при спеціальному вивченні християнізації основного європейського масиву: його етногрунт був подібний до етногрунту батьківщини західного християнства. Тому останнє мало в Європі, крім її південно-східних окраїн, природну перевагу.

Азійські впливи не суттєво торкнулись Київської Русі. Центральні києворуські землі - ядро формування українського етносу, за часів знайомства з християнством і започаткування власних християнських традицій, не знали значної азійської присутності. Адже, "...гунське нашествя IV ст. майже не зачепило лісостеп", – констатується в "Истории Европы", а наш літопис датує початок нападів степняків (а саме, половців) 1068 роком. І говорить про них як таких, що послані "за грихи", 1068 р. [7, с. 86]. Раніше літописець згадує лише епізодичні наїзди нечисельних загонів. Києворуські землі за рівнем суспільного, духовного, культурного розвитку відповідали середньоєвропейським. Києворуська держава на межі I–II тис. н.е. була повноцінним членом Європи.

Цікаво, що цей факт визнають науковці, в тому числі й історики церкви, часто згадують його у своїх дослідженнях, навіть у порівняльному контексті. Наприклад, Я.Щапов зауважує: "...спільність Русі-України як європейської держави з країнами інших частин Європи в XI – XIII століттях була більшою, ніж те особливе, що об'єднувало її тільки з Візантією та іншими східнохристиянськими країнами" [10,

с. 3]. Проте подібні висновки мало використовувалися при аналізі подальших проблем релігійно-церковного розвитку Русі-України.

Київська Русь знайомилася з християнством та розпочинала християнське будівництво приблизно одночасно зі своїми європейськими сусідами. Саме тоді останні визначилися як учасники християнської світової спільноти.

1. Abraham W. Powstanie organizacji Kosciota Lacinskiego na Rusi. – Lwów, 1904. – Т.І.
2. Верещагіна Н. Святий Климент – покровитель Києва // Людина і світ, 1995. – №5. – С. 32–33.
3. Єфименко О. Початковий підручник українсько-московської історії. – Харків, 1919.
4. Иоанн Павел II. Slogarum apostolici // Мысли о земном. – Москва, 1992.
5. Ісаїв П. Звідки Русь-Україна прийняла християнство. – Філадельфія, 1952.
6. История Европы с древнейших времен до наших дней / В 8-ми т. – М., 1998. – Т. 1.: Древняя Европа / Е. Голубцов – отв. ред.
7. Повести минувших лет // Златоструй. Древняя Русь X-XIII веков // Составители А. Кузьмин, А. Карпов. – М., 1990.
8. Полное собрание русских летописей. – СПб. 1862. – Т. X.
9. Полянська-Василенко Н. Історія України. – У 2-х тт. – Т. 1: До середини XVII століття. – К., 1992.
10. Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. – М., 1988.
11. Сиротенко В. История международных отношений в Европе во вт. пол. IV – нач. VI веков. – Перм, 1975.
12. Uhlizz K. Geschichte des Ezzbistums. – Magdeburg, 1887.
13. Українська церква між Сходом і Заходом. – К., 1996.
14. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні: В 2-х т. – Т. 1.
15. Шапов Л. Государство и церковь Древней Руси X-XIII веков. – М., 1989.

SUMMARY.

Mykscyaylo Adamchuk.

Catholic faith in the context of baptism religion in Kyiv Rus (IX-X centuries)

Catholic Faith in the context of baptism religion in Kyiv Rus was ist possible but not implemented chance. It had an impact on spiritual as well as cultural and civilization development of our people taking into account the features it took in other European countries.